

**GOVKUSHON MADRASASI – BUXORO ME'MORCHILIGINING NOYOB
NAMUNASI**

Nurmuxammedov Mirvohid Xamidulla o'g'li

Namangan davlat universiteti talabasi

E-mail: nurmuhammadovmirvohidjon@gmail.com

Tel: +998 (94) 392 42 62

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 24.07.2026

Revised: 25.07.2026

Accepted: 26.07.2026

KALIT SO'ZLAR:

*Peshtoq, hujra,
Buxoro, Xiva, Markaziy
Osiyo, Shayboniy,
xonaqoh, ravoq, obida,
tarhi.*

*Ushbu maqolada XVI asrda Buxoro shahrida
bunyod etilgan Govkushon madrasasining vujudga
kelish tarixi, me'moriy tuzilishi, tarh yechimi, badiiy
bezaklari hamda Buxoro me'morchiligi
taraqqiyotidagi o'rni ilmiy manbalar asosida tahlil
qilingan. Shuningdek, madrasaning Govkushon
me'moriy majmuasi tarkibidagi ahamiyati, o'ziga
xos me'moriy xususiyatlari, tarixiy-madaniy qiymati
hamda uni asrash va muhofaza qilish masalalari
yoritilgan.*

O'zbekiston hududida qad rostlagan tarixiy-me'moriy obidalar xalqimizning ko'p asrlik bunyodkorlik an'analari, me'morchilik tafakkuri, shaharsozlik tajribasi va ma'naviy hayotining yorqin ifodasi hisoblanadi. Ular nafaqat o'z davrining me'moriy yutuqlarini, balki ilm-fan, ta'lim, diniy-ma'rifiy hayot hamda ijtimoiy munosabatlarning rivojlanish darajasini ham aks ettiradi. Mustaqillik yillarida tarixiy-madaniy merosni asrash, ilmiy jihatdan o'rganish, ta'mirlash va kelajak avlodlarga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Shu sababli yurtimizdagi har bir tarixiy obidaning bunyod etilish tarixi, me'moriy qiyofasi va madaniy ahamiyatini ilmiy asosda tadqiq etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Markaziy Osiyoning qadimiy ilm-ma'rifat va madaniyat markazlaridan biri bo'lgan Buxoro shahri o'zining boy tarixiy-me'moriy merosi bilan alohida ajralib turadi. Asrlar davomida bu shahar Buyuk ipak yo'lining muhim nuqtalaridan biri sifatida siyosiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyot markaziga aylangan. Ayniqsa, XVI asrda Shayboniylar sulolasi hukmronligi davrida Buxoroda bunyodkorlik ishlari keng ko'lamda olib borilib, ko'plab masjidlar, madrasalar, xonaqohlar, sardobalar, timlar va karvonsaroylar bunyod etildi. Mazkur inshootlar shahar me'moriy qiyofasini boyitish bilan birga, ilm-fan va ma'rifat taraqqiyotiga ham munosib hissa qo'shdi.

Shunday me'moriy obidalaridan biri Govkushon madrasasi bo'lib, u Buxoro me'morchilik maktabining yuksak namunalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Madrasa Govkushon me'moriy majmuasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, o'zining mahobatli peshtoqi, ikki qavatli hujralari, ichki hovlisi, mutanosib me'moriy yechimi hamda nafis koshinkorlik bezaklari bilan ajralib turadi. Ushbu obida nafaqat me'moriy jihatdan, balki o'z davrida ta'lim va ma'rifat maskani sifatida ham muhim o'rin tutgan. Unda ko'plab mudarrislar va talabalar faoliyat yuritib, diniy hamda dunyoviy bilimlar rivojiga xizmat qilgan. Govkushon madrasasi o'zida XVI asr Buxoro me'morchilik maktabining asosiy xususiyatlarini mujassamlashtirgan bo'lib, uning qurilishida pishiq g'isht, sirlangan koshin, ganch o'ymakorligi va handasaviy bezaklardan mahorat bilan foydalanilgan. Me'moriy qismlarning o'zaro mutanosibli, bezaklarning nafisligi hamda inshootning umumiy badiiy qiyofasi o'sha davr bunyodkorlik san'atining yuksak darajada rivojlanganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, madrasa Buxoroning tarixiy shaharsozlik tizimida muhim o'rin egallab, atrofdagi masjid va minora bilan yaxlit me'moriy majmua hosil qilgan.

Bugungi kunda Govkushon madrasasini tarixiy, me'moriy va madaniy jihatdan chuqur o'rganish, uning bunyod etilish tarixi, me'moriy yechimlari, bezak san'ati hamda tarixiy taraqqiyot bosqichlarini ilmiy asosda tahlil qilish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqot tarixiy-me'moriy merosni asrash, uni ilmiy muomalaga kengroq kiritish hamda milliy me'morchilik tarixini yanada chuqurroq yoritishga xizmat qiladi. Shu bois ushbu maqolada Govkushon madrasasining bunyod etilish tarixi, me'moriy tuzilishi, badiiy bezaklari va Buxoro me'morchiligi taraqqiyotidagi o'rni tarixiy manbalar hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida atroflicha tahlil qilinadi.

Govkushon madrasasi Buxoro me'morchilik maktabida qo'llanilgan o'ziga xos me'moriy yechimlarni yaqqol namoyon etuvchi obidalaridan biridir. Inshootning asosiy qismi bir qavatli tarzda bunyod etilgan bo'lsa-da, unga ulug'vor va mahobatli qiyofa baxsh etish maqsadida bosh peshtoq oldi ikki qavatli ko'rinishda loyihalashtirilgan[1]. Ushbu me'moriy yechim keyinchalik Buxoro, Xiva hamda Markaziy Osiyoning boshqa hududlarida bunyod etilgan qator madrasalar qurilishida ham keng qo'llanilib, madrasa me'morchiligining o'ziga xos an'analaridan biriga aylangan.

Govkushon madrasasi Buxoro shahridagi XVI asrga oid muhim tarixiy-me'moriy obidalaridan biri bo'lib, Govkushon me'moriy majmuasining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Madrasa 1562–1565-yillarda Shayboniylar hukmdori Abdullaxon II (1586-1598) hukmronligi davrida Jo'ybor xojalarining yirik vakili Xo'ja Sa'd (Xo'ja Kalon) homiyligida bunyod etilgan[2]. Ushbu inshoot Buxoroda ilm-ma'rifat rivojiga xizmat qilgan yirik ta'lim maskanlaridan biri sifatida tarixda muhim o'rin egallaydi.

"Govkushon" atamasi mazkur hududning qadimgi vazifasi bilan bog'liq bo'lib, madrasa qurilishidan avval bu yerda qassobxona faoliyat yuritgani sababli shunday nom bilan atalgan. Madrasa bunyod etilgach, uning atrofi yirik me'moriy majmuaga aylantirilib, masjid, minora, hovuz va keyinchalik karvonsaroylar barpo etilgan. Natijada Govkushon majmuasi

=====

Buxoroning diniy, ma'rifiy va ijtimoiy hayotida muhim o'rin tutuvchi markazlardan biriga aylangan. Madrasa qurilgan hududning notekis shaklda bo'lishi uning tarhiga ham o'z ta'sirini ko'rsatgan. Shu sababli inshootning umumiy reja tuzilishi an'anaviy madrasalardan ayrim jihatlar bilan farq qiladi. Bosh peshtoq ikki qavatli ko'rinishda bunyod etilgan bo'lsa, yon qanotlari hajmi va me'moriy yechimiga ko'ra o'zaro mutanosib emas. Biroq bu holat obidaning badiiy qimmatini kamaytirmagan, aksincha, uning o'ziga xos me'moriy qiyofasini shakllantirgan. Madrasaning ichki tuzilishi o'z davri madrasalari uchun xos bo'lgan reja asosida tashkil etilgan. Hovli atrofi bir qavatli hujralar bilan o'ralgan bo'lib, ular talabalar yashashi va tahsil olishi uchun mo'ljallangan. O'ng qanotda masjid va darsxona vazifasini bajargan zallar joylashgan, chap qanot esa bir necha gumbazli yopiq xonalardan iborat. Bino chap tomonida qad ko'targan kichik minora majmuaning badiiy yaxlitligini ta'minlab, bosh peshtoq qarshisidagi ayvon esa inshootning me'moriy jozibasini yanada oshiradi.

Govkushon madrasasi tarh jihatidan Buxorodagi aksariyat madrasalardan farq qilib, besh burchakli reja asosida bunyod etilgan. Qurilish maydonining o'ziga xos shakli sababli hujralar muntazam geometrik ko'rinishda emas, balki hudud imkoniyatlariga mos ravishda joylashtirilgan. Bu yechim me'morlarning murakkab sharoitda ham inshootning badiiy yaxlitligi va amaliy qulayligini ta'minlashga intilganini ko'rsatadi. Inshootning burchak qismlarida darsxona va masjid joylashtirilgan bo'lib, masjid peshtog'i me'moriy kompozitsiyada alohida ajralib turadi. Bosh tarzni shakllantirishda mutanosiblik tamoyiliga qat'iy amal qilingan. Shu bilan birga, ko'chaga qaragan ayvonlar bir xil o'lchamda qurilmagan: peshtoqqa tutash ayvonlar nisbatan kichik, markaziy ayvonlar kattaroq, chekka qismdagi ayvonlar esa o'rtacha hajmda bunyod etilgan. Mazkur yechim binoning tashqi qiyofasiga harakatchanlik va badiiy ifodaviylik baxsh etib, Govkushon madrasasining o'ziga xos me'moriy qiyofasini shakllantirgan[3].

Govkushon madrasasi XVI asr shayboniylar davri me'morchiligining yetuk namunalaridan biri bo'lib, uning qurilishida xom va pishiq g'isht, yog'och, loy, tosh hamda tunuka kabi qurilish ashyolaridan oqilona foydalanilgan. Me'moriy yechimda mustahkamlik va nafislik uyg'unlashgan bo'lib, bu holat inshootning asrlar davomida saqlanib qolishida muhim omil bo'lgan. Madrasa bilan masjid oralig'idan o'tmishda Shohrud arig'i oqib o'tgan. Mazkur ariq majmuaning tabiiy va shaharsozlik muhitining muhim tarkibiy qismi hisoblangan, biroq XX asrning 30-yillarida ko'milib ketgan. Inshootning sharqiy qismi ikki qavatli, yon va orqa tomonlari esa bir qavatli hujralardan iborat qilib bunyod etilgan[4]. Bosh peshtoqning g'arb tomonidagi ravoq o'simliksimon sirlangan koshin naqshlari bilan bezatilgan bo'lib, kitobalarda suls xatidan foydalanilgan. Ushbu bezaklar XVI asr Buxoro me'morchilik maktabiga xos yuksak badiiy didni namoyon etadi.

Madrasa hovlisi taxminan 25×35 metr o'lchamda bo'lib, uning to'rt tomoni hujralar bilan o'ralgan. Kirish qismida joylashgan xonaqoh-masjid va darsxona majmuaning ilmiy hamda diniy vazifalarini ta'minlagan. Majmua tarkibidagi 19,5 metr balandlikdagi minora masjid tomidan ravoqli o'tish yo'lagi orqali bog'langan. Minora turli shakldagi pishiq g'ishtlardan

terilgan bo'lib, yuqoriga ko'tarilgan sari nafis naqshlar va fonus qismidagi ravoqli darchalar uning badiiy jozibasini yanada kuchaytiradi. Me'moriy bezaklarda Sharq me'morchiligiga xos handasaviy va o'simliksimon naqshlar uyg'unlashgan.

Mustaqillik yillarida Govkushon madrasasida ilmiy ta'mirlash va asrash ishlari amalga oshirildi. Ayniqsa, 1997-yilda Buxoro shahrining 2500 yilligi munosabati bilan obida mukammal ta'mirlanib, uning tarixiy qiyofasi tiklandi. Bugungi kunda Govkushon madrasasi YuNESKOning Butunjahon madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan Buxoro tarixiy markazi tarkibidagi muhim obidalaridan biri sifatida xalqaro miqyosda muhofaza qilinmoqda[5]. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining madaniy merosni muhofaza qilish sohasidagi qonunchiligi asosida davlat himoyasiga olingan bo'lib, mahalliy va xorijiy sayyohlarning eng ko'p tashrif buyuradigan tarixiy maskanlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Govkushon madrasasi XVI asr Buxoro me'morchilik maktabining yuksak yutuqlarini o'zida mujassamlashtirgan nodir tarixiy-me'moriy obidalaridan biridir. Mazkur inshoot o'zining besh burchakli tarhi, murakkab me'moriy yechimi, mutanosib bosh peshtoqi, nafis sirlangan koshin bezaklari hamda funksional rejalashtirilishi bilan boshqa madrasalardan ajralib turadi. Obidaning qurilishida qo'llanilgan me'moriy usullar va badiiy bezaklar o'sha davr bunyodkorlik san'atining yuksak darajada rivojlanganligini yaqqol namoyon etadi. Tadqiqot natijalari Govkushon madrasasi nafaqat ta'lim va diniy-ma'rifiy markaz, balki Buxoro shahrining tarixiy shaharsozlik tizimida muhim o'rin egallagan me'moriy majmua ekanligini ko'rsatadi. Inshootning o'ziga xos reja yechimi, hovli tuzilishi, darsxona, masjid, hujralar va minoraning yagona me'moriy uyg'unlikda bunyod etilgani uning ilmiy va madaniy ahamiyatini yanada oshiradi.

Bugungi kunda Govkushon madrasasini asrash, ilmiy jihatdan chuqur o'rganish va kelajak avlodlarga asl qiyofasida yetkazish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Obidani zamonaviy ilmiy usullar asosida tadqiq etish, tarixiy manbalar bilan qiyosiy tahlil qilish hamda uning me'moriy xususiyatlarini keng targ'ib etish O'zbekistonning boy madaniy merosini asrash va jahon miqyosida tanitishga xizmat qiladi. Shu bois Govkushon madrasasi nafaqat Buxoro me'morchiligining noyob namunasi, balki milliy me'moriy merosimizning bebaho durdonalaridan biri sifatida alohida ilmiy e'tibor va muhofazaga loyiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. To'rayev H. Buxoro tarixi. – Buxoro, “Durdona” nashriyoti, 2020. – 320 b.
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Govkushon_madrasasi
3. Vaxitov M.M., Mirzayev Sh.R. Me'morchilik. – Toshkent, “Tafakkur” nashriyoti, 2010. – 366 b.
4. <https://damda.uz/uz/blog/the-architectural-ensemble-of-khoja-gaukushon-348>
5. <https://meros.uz/object/xoja-govkushon-ansambli>